

A tököli gyógyító-nevelő csoport tevékenysége

A büntetésvégrehajtásban folyó nevelői tevékenység fejlesztésével összeforrott a differenciálás elve. Ez tette lehetővé végső soron a gyógyító-nevelő csoportok létrehozását is.

E csoportok megalakulásának, működésének létjogosultságát kísérletek is bizonyították a megelőző években. A Fiatalkorúak Börtönében és Fogházában az akkor hatályban lévő Bv. Szabályzat 368. § (2) bekezdése, valamint az IM Országos Parancsnokság 051/1975. számú, továbbá a Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza parancsnokának 8/76. számú parancsa értelmében 1976. november 1-jén kísérleti jelleggel korrekciós csoport alakult, melynek célja: a sérült személyiségű elítéltek eredményesebb nevelése, sikeresebb adaptációja.

Egy hónapos megfigyelési időszak után az intézeti orvos, a nevelőtiszt és a pszichológus javaslata alapján azok a fiatalkorú elítéltek kerültek a csoportba, akik vagy súlyos beilleszkedési problémákkal küszködtek, vagy személyiségük volt valamilyen mértékben sérült. Külön körletrészen helyezték el őket, ahol a közösségi foglalkozások számára kultúrhelyiséget is kialakítottak.

Az elvi-módszertani irányítást pszichológus végezte, a nevelői és munkáltatói feladatokat egy és ugyanazon személy látta el. Az intézet orvosa — a hagyományoknak megfelelően — szükség szerint kapcsolódott be a munkába. Miután pszichiáter és gyógypedagógus bevonására nem volt lehetőség, a csoport értelmi fogyatékos tagjainak létszámát — a szakmai munka korrektsége érdekében — minimálisra csökkentették.

Az eredményesebb kooperáció, valamint a csoport elfogadtatása érdekében ún. *nevelői tanácsot* hoztak létre, melyben a team tagjain kívül a körletparancsnok is részt vett. A havonkénti megbeszélések célja a munka értékelése és megoldandó feladatok megvitatása volt. A csoport tagjai munkaterápiás jellegű foglalkoztatásban vettek részt, bérezésük a mindenkori teljesítmény függvényében történt.

Visszahelyezésük az eredeti csoportba fokozatosan valósult meg. Az elítélt még a korrekciós csoport tagja volt, de már részt vett az üzemszerű foglalkoztatásban. Amennyiben a kihelyezett elítéltnél dekompenzáció lépett fel, a visszahelyezés bármikor megtörténhetett.

A csoport meghatározott napirend szerint, adott feltételek között működött. A kivételek a csoport jellegéből következtek, és sajátos terápiás feltételek megteremtésével jártak együtt. A terápiás attitűd a nevelő tevékenységét is jellemezte. A pszichológus egyéni, csoport- és családterápiát vezetett, az intézet jellegéhez és a csoport összetételéhez adaptált pszichoterápiás elemek felhasználásával. Ha az elítélt szabadult a korrekciós csoportból, a teammunkában az utógondozó is részt vett.

Az 1979. évi 11. számú tvr., illetve a kapcsolódó jogszabályok előírásai alapján a *korrekciós csoport gyógyító-nevelő csoporttá alakult át*. A változás az elítéltek összetételét, illetve az alkalmazott módszerek széles skáláját érintette.

A jelenleg az intézetünkben működő gyógyító-nevelő csoport munkáját az ide vonatkozó jogszabályok és utasítások mellett az 1984-ben kiadott Módszertani Útmutató szabályozza. A team körülbelül 1 éve 7 tagból áll: nevezetesen a csoportvezető nevelőből, a pszichológusból, a gyógypedagógusból, az orvosból, a munkáltató nevelőtisztből, a körletlen állandó szolgálatot teljesítő felügyelőből, és heti négy órában egy pszichiáterből.

Az *eliteltcsoport tagozódása* belsőleg egységes. Nem különül el alcsoportokra, vagyis nem kezeljük külön a kényszergyógyításra ítélteteket, a személyiségzavarosokat és az értelmi fogyatékosokat. Noha egyénenként más és más bánásmódot alkalmazunk. A gyógyító-nevelő csoport tagjai elmeállapotbeli eltérésük alapján különböző típusokba sorolhatók. Náluk a gyógyítás, a nevelés módszerei némiképp eltérnek. Fontos, hogy a csoport vezetésével megbízott team tagjai számára ezek az eltérések ismertek legyenek.

A felügyeletnek csak a csoport egészére érvényes bánásmódbeli, napirendbeli stb., előírásokat kell kötelezően elsajátítania, a csoporton belüli egyéb különbségek és az azokból adódó feladatok a team szakembereire tartoznak. Szakmai ismeretekhez a felügyelői állomány továbbképzés keretében jut.

A gyógyító-nevelő csoport eliteltjei elmeállapotbeli eltérésük jellege alapján az alábbi típusokba sorolhatók: személyiségzavarosok (pszichopáták, neurotikusok) képezik a létszám nagy részét. Ide sorolhatók az alkoholizmusuk miatt kényszergyógyításra kötelezettek is. A velük kapcsolatos gyógyító-nevelő eljárások csak részben térnek el a személyiségzavarban szenvedők számára javasolt tevékenységektől. Az értelmi fogyatékosok és mentálisan retardáltak számára fokozottan támogatott környezetet kell biztosítani.

Ami a csoportban folyó munka elvi-tartalmi kérdéseit illeti, álláspontunk szerint a gyógyító-nevelő munka egyaránt kizárja a tisztán terápiás, avagy tisztán pedagógiai tevékenységet. Az előbbi célja nem a klinikai módszerek követése, hanem azok lehetőség szerinti alkalmazása. Nem csupán a terápiás viszony kialakításához, hanem egyéb interakciók során is elfogadó empátiás légkört teremtenek. Fokozatosan egyre nagyobb igényeket támasztva, ugyanakkor beszámítva az egyén mindenkor állapotát és fejleszhetőségének mértékét.

Az alkalmazott gyógyító-nevelő munka célja az elitelt magatartásának korrekciója. Az első fázisban a *problémák megértése*, a segítőkészség az egyén elfogadását, s nem a negatív magatartásformák helyeslését, illetve megerősítését tűzi ki célul. A korlátozott idejű és meghatározott számú terápiás foglalkozás nem teszi minden esetben lehetővé, hogy a kezelt személy közvetett úton tudatosítsa reakcióinak hibás voltát. Ez idő tájt szükség van még direkt irányításra, meggyőzésre, tanácsadásra.

A második fázis feladata az adaptációs zavarok lehetőség szerinti redukálása, a *magatartási diszfunkciók javítása* oly módon, hogy a fogvatartott be tudjon illeszkedni a börtönélet rendszerébe és ne lépjen fel a további dekompenzáció veszélye. Ezt a szakaszt alapvetően az egyén érdekében végzett megelőzés határozza meg.

A harmadik fázis, mely egyben a komplex terápiás eljárás befejező szakasza, magába foglalja az *egész személyiség korrekciójára irányuló* törekvést, a társadalmi beilleszkedéshez nélkülözhetetlen szemléletmód kialakítását, a családi kapcsolatok megszilárdítását, az utógondozás előkészítését. Ez a tevékenységi kör igyekszik a társadalom érdekében végzett prevenciókat is megvalósítani.

Munkamódszerük a már említett álláspontukhoz igazodva ötvözi a terápiás és a pedagógiai elemeket. Ennek a hagyományoktól eltérő átfedéssel rendelkező munkakörnek az az előnye, hogy többirányú megfigyelést, sokoldalú nevelői irányítást tesz lehetővé.

A *nevelő*, a *gyógypedagógus* terápiás jellegű foglalkozásokat is vezet (biblio-

terápia, kreatív terapia). A *pszichológus* tevékenysége sem szorítkozik csupán az egyéni és csoportfoglalkozásokra, mert a börtön sajátos körülményei, a bezártság, a mozgás korlátozottságából adódó kiszolgáltatottság érzése miatt az elítéltek a pszichológustól is gyakran várják el feladataik és problémáik megoldását, vagy legalábbis igénylik a jelenlétét a mindennapi élet felvetette gondok, viták megbeszélésénél. A *munkáltató nevelő* sem csupán a munkafolyamatok szakmai irányítását végzi, hanem felkészültségénél fogva részt vesz a nevelői feladatok megoldásában is.

Természetesen ez az átfedésem munkamódszer nemcsak szoros együttműködést, gyakori és mindenre kiterjedő tájékoztatást kíván a team tagjaitól, hanem a harmonikus és egységes munkavégzés érdekében megköveteli a vélemények és nézetek egyeztetését, egymáshoz való közelítést is. A team vezetője a törvényerejű rendelet alapján — a nevelő. Ezért a továbbiakban a nevelő és a pszichológus tevékenységét ismertetjük vázlatosan.

A team vezetőjének koordinálnia kell a csoportban részt vevő különböző szakemberek munkáját, s e tény feltételezi, hogy a nevelő legalább a kommunikáció, illetve a szakterület terminológiája szintjén rendelkezzen mindazon ismeretekkel, amelyek nélkül feladatait nem tudná ellátni. Felelős a fogvatartottak be- és kiutalásának és az ezzel járó adminisztratív intézkedéseknek határidőre történő elvégzéséért, a törvényesség betartásáért, a börtön jellegének és toleranciájának megfelelő módszerek elfogadtatásáért stb.

Ismernie kell a nevelőnek a különféle személyiségzavarok és mentális károsodások viselkedésbeli megnyilvánulásait, mert nevelői feladatait, módszereit csak a személyi adottságok, az intellektus, illetve a változtathatóság függvényében tervezheti meg. Számottevő szempont, hogy a nevelői eljárások elveikben szorosan kapcsolódjanak a párhuzamosan folytatott terápiás eljárásokhoz.

A csoportba utaltak összetételének heterogenitásából adódik, hogy a nevelői munka tervezése, módszertani és tartalmi vonatkozásaiban maximálisan figyelembe kell hogy vegye az individuális különbségeket is. A jelenlegi csoportösszetétel legalább kétféle metodikát igényel: az értelmi fogyatékos, illetve a mentálisan retardált elítéltekkel való foglalkozás megtervezését, valamint az alkoholisták, illetve személyiségzavaros fogvatartottak nevelési tervének kialakítását.

Cél az, hogy a büntetvégrehajítás gyakorlata minél több olyan pozitív hatást fejtsen ki az elítélte, amely egyrészt ellensúlyozza a bezártság kiváltotta negatívumokat, másrészt megteremtse a szocializáció, a szabadulás utáni adaptáció feltételeit. A csoportba utaltaknál ez a feladat kibővül azzal, hogy az alkalmazkodás képességét elsődlegesen az intézeti élet feltételeire vonatkozóan kell kialakítani.

A követelmények differenciált meghatározása, főleg a kezdeti időszakban, az egész tevékenység sikerességét megalapozhatja. Például fokozatos követelményeket kell támasztanunk az értelmi fogyatékos elítéltekkel szemben, mert kisebbrendűségi érzésük, sérülékenységük kudarchelyzetben tovább romlik. Az érzelmi hozzáállás, a körülményekhez szoktatás nagy türelmet, empátiát igénylő feladat.

A személyiségzavaros elítéltek esetében szintén fontos a nyugodt, tárgyilagos hozzáállás, de az elvárások lehetnek nagyobbak, szigorúbbak, a megvalósítás pedig lehet gyorsabb. A szigor és humánus megfelelő mértékű alkalmazása, a foglalkoztatás optimális arányának kiválasztása elsődleges szempont a személyiségserülték reszocializációjában.

A csoport minden tagjában tudatosítani kell, hogy a csoportba kerülés ténye nem jelent se csökkentértékűséget, se kibúvási lehetőséget a bűncselekménnyel kapcsolatos felelősség alól, csupán más jellegű követelményeknek kell megfelelni.

A nevelői feladatok a hagyományos teendők és a már említett adminisztratív ügyintézés mellett kétféle, ún. egyéni és csoportos foglalkozásból állnak. Az *egyéni foglalkozások* a kezdeti időszakban a csoport tagjainak alaposabb megismerését célozzák. Lehetőséget adnak a személyiség intímebb megnyilatkozásaira, olyan megjegyzésekre, amelyeket a beutaltak a többiek előtt szégyellnének. A közvetlen ráhatásnak, a meggyőzésnek az egyéni foglalkozások a megfelelő kezei, hisz a pszichológiai és egyéb vizsgálatok alapján behatárolják a taníthatóság-nevelhetőség mértékét, az oktatás és munkáltatás konkrét formáját.

A *csoportos, illetve közösségi foglalkozások* ugyancsak lényeges részét képezik a nevelői munkának, ahol ismertetni kell az általános elvárásokat, a kötelező magatartási és együttélési szabályokat, és meg kell magyarázni, hogy a csoport élete a rabok viselkedésétől függ; lehet tűrhető, de válhat kibírhatatlanná is. A csoportos foglalkozások értékelő, tematikus jellegűek. Az itt felmerülő tárgykörök kapcsán a beutaltak gyakorolhatják véleményalkotó, kritikai képességüket. Törekedni kell arra, hogy a beutaltak érezzék a nevelő tárgyilagosságát, elfogulatlanságát.

Fontos feladat — a képességeknek megfelelő szinten — az intellektus fejlesztése. Ezt különböző oktatási formák igénybevétele mellett a kulturális programok és ismeretterjesztő előadások differenciált szervezésével kívánjuk elérni. Az igényesség fejlesztése, az érdeklődési kör kibővítése nemcsak a hasznosabb időtöltés, hanem a későbbi, kulturáltabb életvitel kialakítását is célozza.

A nevelői tevékenység lényeges eszköze a jutalmazás, amely által gyümölcsöző módon értékelhető az elítéltek munkája. A gyógyító-nevelő csoportban szokásos büntetés leginkább a fegyelmi vétség következménye. Ezek elbírálásának módja nem, de módszerei eltérnek az általános gyakorlattól. A vétség elkövetése után annak észlelője csak súlyos esetben állít ki fegyelmi lapot anélkül, hogy azt a nevelővel előzetesen meg ne beszélné.

A jutalmazás és büntetés olyan magatartást formáló módszer, amely egyfajta motiváló hatást fejt ki, ugyanakkor tükrözi az egyén és/vagy a közösség értékítéletét is. Az azonos csoportban elhelyezett, de különböző személyiség szerkezetű és intellektusú elítéltek esetében a fenti eszközök alkalmazása komoly differenciáló képességet, személy és szituáció iránti érzékenységet követel.

A döntésekben nemcsak a helyes arányérzék kialakítása fontos, hanem az elhatározások igazságosságának elfogadtatása is. A csoport tagjai minden esetben az egész közösség jelenlétében kapjanak magyarázatot az alkalmazott intézkedésekre. A csoportterápiás ülések témajavaslatai néha érdekes visszajelzései a választott módszer eredményességének.

A gyógyító-nevelő csoportban folyó terápiás indíttatású kezelési forma: az *egyéni terápia és a csoportterápia*. Az elsőt olyan esetekben alkalmazzuk, amikor a személyiségzavar túlmegy az általános inadaptációs tüneteken és akadályát képezi a nevelői foglalkozásokon való részvételnek, illetve amikor olyan válságállapotban van az elítélte, hogy képtelen elviselni a csoport jelenlétét, s így problémájának megoldása a csoporthatásoktól nem várható.

A börtönpszichológusnak gyakran szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy amikor első ízben találkozik mint terapeuta egy elítéltecsoporthal, nyílt vagy burkolt ellenállásba ütközik. Ezért, hogy munkájához egyáltalán hozzá tudjon kezdeni, előzőleg többször találkoznia kell a csoporttal, hogy enyhüljön a fogvatartottak bizalmatlansága.

Az így kitapasztalható spontán interakciók megalapozzák a csoport informális szerveződését is, lehetővé teszik az interperszonális viszonyulások formáinak előzetes megismerését. A személyiségzavaros elítélteknél ez az előkészítés feltétlenül szükséges. A közeledésnek ez a közvetett formája lehetővé teszi, hogy

nem a betegségtudatot, hanem — célunknak megfelelően — a probléma tudatát ébresztjük fel a fogvatartottakban.

A második célja a viselkedés szabályozása, a közösségi magatartás mintáinak elsajátíttatása, a feszültségtűrés javítása — és mindezzel az alkalmazkodási készség fejlesztése. A csoportterápiás cél megvalósításának elsődleges feladata a terápiás milió kialakítása. Ennek lényege az előítéletmentes, bizalomra épülő demokratikus vezetési stílus, mely egyúttal a gyógyító-nevelés egész folyamatának alaplétele.

A csökkent empátiás készségű személyiségzavarosoknál a kezelés fő iránya az értelmi ráhatás, mely közvetlen vagy közvetett úton értékeli a személyek verbális, illetőleg cselekvéses megnyilvánulásait. A korrekciós ráhatást nemcsak meghatározott időben — a csoportos vagy egyéni foglalkozások alkalmával —, hanem folyamatosan és intenzíven végezzük. Mindenkor vállalva a magyarózó, problémamegoldó szerepet, de nem zárkozhatunk el a közvetlen segítségnyújtástól, tanácsadástól sem.

A csoportterápiák közül a feszültségevezető, problémamegbeszélő nagycsoportos formát naponta, az önismeretet fejlesztő kiscsoportos formát pedig hetente alkalmazzuk. Az alkoholizmusuk miatt kényszergyógyításra utaltak a terápiás kezelés kezdetén több ismeretbővítő, illetve alkohollal kapcsolatos egyedi eseteket feltáró csoportfoglalkozáson vesznek részt. Ezután ők is bekapcsolódnak az önismeretet fejlesztő kiscsoportok munkájába.

Az irodalmi tapasztalatokkal egybevéágóan igen lassú és nehéz folyamat volt a terápiás környezet létrehozása, a gyógyító-nevelő csoport terápiás közösséggé alakítása. Ma már elhelyezési lehetőségeink megfelelőek, szakembergárdánk színvonalas. S ez előbb-utóbb lehetővé teszi az individuális kezelésre is alkalmas terápiás program kifejlesztését, valamint az alkalmazott gyógyító-nevelő eljárások hatékonyságát vizsgáló módszerek kidolgozását.

A csoporteredmények arra utalnak, hogy a terápiás attitűd érvényesítése eredményesebbé teheti a gyógyító-nevelő munkát.

Matiasovics Mária—Beck Gyöngyi